

# För Gud och fosterland

Religiöst historiebruk i Anders Svedbergs historieskrivning

## INLEDNING

I sitt tal vid årsexamensfestligheterna vid skolinrättningen i Munsala år 1870 klassar skolföreståndaren Anders Svedberg<sup>1</sup> historieämnet som ett av de viktigaste ämnena i sin skola, rentav som det främsta ämnet näst efter kristendomsundervisningen.<sup>2</sup> Mot denna bakgrund, samt i ljuset av det allmänna bildningsintresse som Svedberg närde under hela sitt yrkesverksamma liv,<sup>3</sup> förstår man bättre att han vid sidan av alla sina övriga värv även kom att författa två böcker över Finlands historia. Det är dessa historieböcker som ligger i fokus i föreliggande artikel. Föresatsen är inte att i minsta detalj syna böckerna i sömmarna; att bedöma skrivsätt, lista de personer eller händelser som porträtteras eller peka på eventuella fel i tolkning eller framställning, såvida inte dylika iakttagelser kan bidra till att belysa det övergripande syftet. Det övergripande syftet är att undersöka det historiebruk – närmare bestämt det religiösa historiebruk – som Anders Svedberg ger prov på i de två böckerna.

På ett allmänt plan innebär en dylik ansats till viss del en nyorientering i den kyrkohistoriska forskningen i Norden. Trots att historiebruksforskningen under de senaste decennierna även här har

etablerat sig som ett vitalt och växande forskningsområde, har nämligen religiösa, teologiska och kyrkliga aspekter – till följd av en stark allmänhistorisk betoning – i ytterst ringa mån beaktats. Även om ett antal historiebrukstypologier har vuxit fram,<sup>4</sup> har frågan om huruvida man kan tala om ett särskilt religiöst historiebruk, inte nämnvärt diskuterats.<sup>5</sup> Försummelsen noteras av den svenska kyrkohistorikern Carola Nordbäck i två artiklar från år 2011 respektive 2014, i vilka hon antyder att ett religiöst förankrat historiebruksperspektiv kunde generera ny kunskap inte bara inom det kyrkohistoriska, det historiska och det historiedidaktiska forskningsfältet, utan även i en vidare, samtida samhällsanalys. Framför allt understryker hon hur ett dylikt historiebruksperspektiv – eventuellt befruktat med forskning kring kollektivt och kulturellt minne – kunde belysa och förklara ”den kyrkohistoriska historieförmedlingens identitetsskapande processer” och ”historiemedvetandets roll och betydelse för utvecklingen, befastandet och vidmakthållandet av religiösa gruppidentiteter”.<sup>6</sup> Inte minst antologin *Minne och möjlighet: Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism* i vilken Nordbäcks senare nämnda artikel ingår, innehåller flera artiklar som

åskådliggör detta. Exempelvis visar Urban Claesson i sin översikt av svenska kyrkogrupper och gemenskaper på hur dessa har aktiverat minnen och historier för att, ofta på ett nationellt plan, etablera nya framtidsmöjligheter. Daniel Lindmark och Carola Nordbäck visar i sin tur i sina artiklar, där Missions-sällskapet Bibeltrogna Vänner respektive Missions-provinsen är under lupp, på hur en dylik identitets-formering, som har sin grund i det förflutna, rent konkret kan äga rum.<sup>7</sup>

Avsikten med föreliggande artikel är i första hand att kasta ljus över Anders Svedbergs historiebruk och därigenom utöka den hitintills relativt knapphändiga forskningen kring hans liv och verk.<sup>8</sup> Genom att ta avstamp i den anspråksfulla förhoppning som Nordbäck adresserar till kyrkohistorikerna syftar artikeln därutöver till att förse den existerande teoribildningen inom historiebruksforskningen med ett kyrkohistoriskt perspektiv och således utgöra ett bidrag till det ovan beskrivna framväxande forskningsområdet om religiöst historiebruk.<sup>9</sup> Tonen anges av den övergripande tron på att ökad kunskap och kännedom om religiöst och kyrkligt historiebruk kan bidra till en vidgad förståelse även av nutida former av religiöst färgat tänkande kring tid, minne och identitet.

## BAKGRUND

Svedbergs historieböcker är skrivna år 1856 respektive år 1875. De återfinns som opublicerade, handskrivna manuskript bland hans efterlämnade material i Nykarleby stadsarkiv respektive på Handskriftsavdelningen vid Åbo Akademi bibliotek.<sup>10</sup> Utöver att manuskripten är handskrivna och opublicerade, samt att Svedberg står som författare till dem, är det vid en första anblick inte mycket som de har gemensamt. Där den första boken till sin omfattning inte uppgår till mer än omkring 50 000 tecken – fördelade på cirka 50 sidor och fem huvudkapitel<sup>11</sup> – är den senare till sidantalet ungefär dubbelt längre och till antalet tecken cirka tre gånger längre. Och där den första boken av allt att döma var avsedd för Svedbergs eget bruk i undervisningen, utgjorde den senare boken hans bidrag i en skrivtävling, där en lärobok för folkskolornas behov skulle författas. Att böckerna till sin utformning är så pass olika, att det

tidsmässigt skiljer nästan 20 år mellan dem samt att de riktar sig till en så olika publik gör dem särskilt intressanta ur ett jämförande perspektiv.

- 1 Anders Svedberg var under sitt yrkesverksamma liv erkänd tidningsman och aktiv lantdagsman för bondeklassen, men han är kanske mest känd för sin skola i Munsala, som har kommit att kallas för Österbottens första svenska folkskola. Se t.ex. *Hufvudstadsbladet* 21.3.1982, ”Anders Svedberg en 150-åring värd att firas”; *Jakobstads tidning* 10.3.1982, ”Svedbergs berömda skola byggde på en modern syn”.
- 2 *Österbotten*, 4.6.1870, ”Afskedsord till Eleverna wid skol-inrättningen i Munsala wid årsexamen den 14 Maj 1870 af skolans föreståndare”. Enligt Andersson var denna åsikt ytterst utbredd. Se Andersson 1979, 92, 263.
- 3 Nyholm 1987, 5.
- 4 Den typologi som ofta hänvisas till har utarbetats av Klas-Göran Karlsson och bearbetats av Ulf Zander. Se Karlsson 1999; Zander 2001.
- 5 Ulf Zander diskuterar andra möjliga historiebruk, men nämner inte det religiösa som en skild kategori. Se Zander 2001, 57.
- 6 Nordbäck 2011, 37; Nordbäck 2014a, 27–30.
- 7 Claesson 2014; Lindmark 2014; Nordbäck 2014b.
- 8 Anders Svedbergs liv och verk har populärt behandlats i två biografier, skrivna av J. J. Huldén respektive Signe Strömborg. Se Huldén 1932 och Strömborg 1932. Den vetenskapliga forskningen kring honom är knapphändig. I en artikel behandlar Gustav Björkstrand Svedbergs livssyn medan Clas Zilliacus analyserar Svedbergs skrivsätt och motiv i tidningen *Österbotten*. Bertel Nyholm redogör för den svedbergska skolan medan Henrik Meinander undersöker den roll som Svedberg kom att spela som folkskollärare. Se Björkstrand 1982; Zilliacus 1985; Nyholm 1987; Meinander 2001.
- 9 Föreliggande artikel är skriven inom ramen för det av Finlands Akademi finansierade projektet *Toleransens gränser – inklusion och exklusion i en nordisk kyrkohistorisk kontext 1750–2000* som har sin hemvist vid Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi.
- 10 Den äldre boken heter *Berättelser för Barn ur Finlands Historia eller en kort redogörelse för de viktigaste förändringar Finland såväl uti Politiskt som Kyrkligt afseende undergått från kristendomens första utbredande till närvarande tid*. Den återfinns i NSA, Anders Svedbergs samling, 2.5.1. Den senare boken heter *Finlands Historia för Folkskolan och Hemmet* och återfinns i ÅAB, J. J. Huldéns samling 61. Framöver hänvisar jag till böckerna med signumnum ASM 1 för den första boken och ASM 2 för den senare boken.
- 11 Den version som bevarats i Svedberg-samlingen verkar sakna cirka tio sidor. Därtill är ett tiotal sidor bifogade som handlar om världens folkslag och kristendomens utbredande. Om dessa ursprungligen var avsedda som en del av historieboken är oklart. Här har de inte beaktats då de inte anknyter till Finlands historia.
- 12 Thorp 2014, 505.

Även andra faktorer bidrar till deras värde. Om texter i största allmänhet brukar man säga att de måste anpassas till de sammanhang där de skall konsumeras, för att de skall kunna tas emot av de tilltänkta läsarna. Med historiedidaktiskt finlir kan man säga att författare av historieböcker, i sin strävan efter att svara mot läroplanens krav och bokmarknadens önskemål, måste beakta den rådande samhällliga historiekulturen.<sup>12</sup> Det gör att böckerna kan betraktas som historiekulturella artefakter vars narrativ återspeglar de historiekulturer inom vilka de blivit till.<sup>13</sup> I ljuset av detta är det intressant att notera att det vid tiden för författandet av åtminstone den första boken inte fanns någon läroplan, eller några andra närmare angivna riktlinjer, i enlighet med vilka Svedberg var tvungen att utforma sin lärobok – eller sin undervisning för den delen. Dessutom konstaterar Svedberg i förordet att läroboken har kommit till för ”eget begagnande uti skolan”, vilket antyder att han av allt att döma själv har använt manuskriptet som stöd i sin undervisning i den ambulerande skolan i Munsala.<sup>14</sup> Av detta kan man sluta sig till att dess innehåll torde motsvara innehållet i hans undervisning och att det också avspeglar hans historiesyn och historiemedvetande vid denna tid.<sup>15</sup> På samma sätt kan den senare boken ses som en historiekulturell artefakt som i bästa hand förmår säga något om den rådande samhällssynen när det gäller det förflutna vid den tid då den blev skriven.

Till yttermera visso sammanfaller tidpunkten för historieböckernas tillblivelse tidsmässigt med en expansiv och dynamisk tid för det finländska skolsystemet och det finländska samhället i stort. Den år 1866 grundade folkskolan kom i mycket att ställa sig i den framväxande nationens och nationalismens tjänst, dels genom sina lärare, dels genom sina olika undervisningsämnen. Folkskollärarna blev ett slags exempelmedborgare – ett statens redskap i ”normaliseringen” och tillsynen av folket<sup>16</sup> – en beskrivning som passar in även på Svedberg. Med Henrik Meinanders ord blev Svedberg nämligen ”a personification of the emerging civic society” och en ”organiser of the new society”.<sup>17</sup> De enskilda läroämnena, framför allt historieämnet, spelade en avgörande roll i detta projekt. Enligt Jakob Evertsson var just historieundervisningen, åtminstone i Sverige, ett

av folkskolans främsta instrument i nationsbyggandet.<sup>18</sup> Lina Spjut, som i sin licentiatavhandling har undersökt förekomsten av svensk och finsk etnicitet samt nationell historieskrivning i svenska och finlandssvenska läroböcker under tidsperioden 1866–1939, beskriver hela 1800-talet som historiens och historieundervisningens århundrade, eftersom man ”för första gången i historien vågade ha en helhetsuppfattning av tillvaron” och ”historien inte längre bara sågs som en skildring av det som varit, utan gavs också tyngd åt nuet och framtiden”.<sup>19</sup> Genom att skapa samhörighetskänsla och förse medborgarna med för nationen eftersträvarvärda karaktärsegenskaper fick följaktligen även läroböckerna i historia en betydelsefull roll.<sup>20</sup> Bristen på läroböcker i Finlands historia – Spjut räknar upp endast åtta finlandssvenska historieböcker under perioden 1866–1882, av vilka fyra var skrivna av en och samma person<sup>21</sup> – var en av orsakerna till att skrivtävlingar ordnades.<sup>22</sup>

De politiska omständigheterna gjorde situationen särdeles prekär för historieboksförfattarna i Finland. De måste ta hänsyn till Finlands gemensamma förflutna med Sverige, men också till Finlands tillhörighet till Ryssland och till det allt starkare sökandet efter en gemensam finsk nationell identitet, som mot slutet av århundradet antog språknationalismen som sin huvudfärd.<sup>23</sup> När landets existens skulle legitimeras behövde de därför ta ställning till frågor om hur den finska stammens ursprung skulle förklaras, vilken betydelse man skulle ge Sveriges historiska herravälde över landet, hur man skulle undvika att oroa den hittills välvilliga ryska överheten och så vidare.<sup>24</sup> För Svedbergs del påverkades ekvationen ytterligare, som vi skall se, av frågan om hur historien och nationen skulle ses i ljuset av Guds allmakt och frälsningsplan.

#### SVEDBERGS FÖRSTA HISTORIEBOK – PROFETISKT HISTORIEBRUK I EN MINNESGEMENSKAP

Även om tillkomsten av Svedbergs första bok till viss del kan förklaras med avsaknaden av läroböcker i ämnet, avslöjar bokens förord ytterligare en motivering. Svedberg skrev visserligen boken för eget bruk i skolan, men verkar ha räknat med att den

kunde komma i händerna på någon utomstående. Därför inleder han med att för dessa presumtiva läsare förklara bokens uppläggning och syfte.<sup>25</sup> Man får uppfattningen att boken delvis har tillkommit som en reaktion mot andra historieböcker, vilka enligt honom i regel skilde mellan den allmänna historien och kyrkohistorien. En sådan gränsdragning är Svedberg själv mån om att upphäva. Han anser att Kristus inte bara är ”kyrkohistoriens utan äfven verldshistoriens medelpunkt kring hvilken den guddomliga verldsregeringens plan vänder sig”.<sup>26</sup> Således gör han sig till tolk för en religiös historiesyn enligt vilken Gud verkställer sin frälsningsplan i takt med historiens framskridande. Han vill inte bara redogöra för de händelser som har utspelat sig i historien, utan lika mycket peka på hur Gud har agerat i historien och i tiden. Detta är den förutsättning som ligger till grund för manuskriptets tillkomst och det mål som hela framställningen tecknar upp för läsarna.

I enlighet med detta hör det därför mera till regeln än undantagen när Svedberg exempelvis ser det som ”Guds underbara försorg” att Gustav Eriksons Wasa bevarades undan Kristian II:s förföljelse.<sup>27</sup> Likaså var det enligt honom ”Guds beskyddande hand” som vilade över Martin Luther när denne satte sig emot de påviska oförskämheterna.<sup>28</sup> Och på samma sätt var det Guds löfte om att ”Helvetes portar icke skulle blifva hans församling öfvermåktige” som skyddade den lilla protestantiska ”planteringen” i Norden gentemot Johan III:s och hans son Sigismunds planer på att återinföra katolicismen.<sup>29</sup> Hos Svedberg vävs alltså skildringen av de historiska händelserna i Finlands förflutna in i en större dramaturgi – ett större narrativ – nämligen förverkligandet av Guds frälsningsplan. Gränsen mellan historia och kristendom suddas ut och Finlands historia blir ett sätt att belysa hur Gud har lotsat den kristna kyrkan från forntid till samtid.

De ovan nämnda exemplen visar enligt Svedberg inte bara hur Gud har verkat i det förflutna. Lika mycket säger de något om den närvarande tiden. Han skriver:

Hade nu Finland märkt på denna tid att ”Herren uppgången af höjden” hade dem besökt, hade de uti en all-

varlig bättring som niniviterna, ödmjukat sig för Gudi, så skulle de tvifvelsutän blifvit förskonade för de svåra hemsökelse som strax därefter öfvergingo dem; Och när I, mine barn! läsen eller hören något om allmänna straffdomar som öfvergått land och folk, så bören i icke tänka att de voro ovillkorliga, O nej! – likasom Gud gaf första verlden, före syndafloden 120 års dag till bättring, så gör Gud alltid med alla land och folkslag. Vål derfore det lands inbyggare som märker på den tid de äro af Gud sökte, de kunna dermed afvärja mycket ondt.<sup>30</sup>

Historiens straffdomar har alltså inte varit ovillkorliga. De skulle ha kunnat avvärjas om människorna hade tagit Guds varningar på allvar. Därför är det inte likgiltigt hur man lever sitt liv, något som Svedberg inskräper hos sina läsare genom direkta tilltal:

Alla strider äro visst icke ännu utkämpade och hvad i en framtid kan förestå det känner ingen ibland oss; godt vore det emellertid, om också en hvar ibland eder, mina barn! sökte att vandra Kristi evangelievärdigt, så kunden

13 Thorp 2014, 505–506.

14 ASM 1, förordet. Boken är daterad till början av år 1856, alltså innan Svedberg hade inlett sin lärarkarriär. Den ambulerande skolan i Munsala, för vilken Svedberg valdes som första lärare, påbörjade sin verksamhet först i slutet av år 1856. Se Nyholm 1987, 13.

15 Långström 1997, 50–51.

16 Rinne 1986, 9; Rinne 1989, 59.

17 Meinander 2001, 94–96.

18 Evertsson 2012, 636.

19 Spjut 2014, 33–34. Spjut hänvisar till Andersson 1979, 279.

20 Spjut 2014, 7–8. Spjut hänvisar till Långström 1997, 10–14.

21 Spjut 2014, 155.

22 Se t.ex. Andersson 1979, 20–21, 108.

23 Lauha 1998, 417.

24 Spjut 2014, 99, 113.

25 Nyholm menar att boken användes av de längre hunna eleverna vid skolan. Se Nyholm 1987, 11.

26 ASM 1, förordet. Henrik Meinander skriver om Svedbergs verksamhet i den ambulerande skolan allmänt: ”it was clear that the foremost purpose of the education was to strengthen piety among the children”. Se Meinander 2001, 94.

27 ASM 1, 11.

28 ASM 1, 13.

29 ASM 1, 16.

30 ASM 1, 23.

i dermed förebygga allmänna straffdomar öfver vårt land, såsom ni finner af Guds samtal med Abraham om Sodom och Gomorra.<sup>31</sup>

Hänvisningarna till de historiska händelserna ger alltså bokens läsare vägledning i hur de skall leva i samtiden; vem de skall identifiera sig med och vad de skall ta avstånd från. Detta sätt att bruka historien påminner om det som den tyske historieteoretikern Jörn Rüsen kallar för ”exemplariskt historiebruk”. Det svarar mot behovet av regelbundenhet och härleder konkreta regler ur historien utifrån tanken att historien under vissa omständigheter upprepar sig själv.<sup>32</sup> Det – enligt mitt förmenande – speciella med Svedbergs historiebruk är att han backar upp den utlovade framtida konsekvensen – nämligen att historien kommer att upprepa sig i enlighet med tidigare exempel – med ett löfte från Gud själv. En passande beteckning för detta vore profetiskt historiebruk där förutsägelser och påståenden om samtiden och framtiden inte enbart legitimeras med det historiska exemplet utan därtill garanteras med en i Bibeln förborgad auktoritet.

Att på detta sätt hänvisa till bibliska berättelser – såsom till Nineve eller Sodom och Gomorra i nämnda exempel – eller till senare händelser i historien där Gud anses ha verkat är förstås ett effektivt historiebruk. Särskilt effektivt är det i religiösa sammanhang eller historiekulturer, vilka enligt den finländska religionssociologen Tuula Sakaranaho kan beskrivas som ”communities of memory” eller minnesgemenskaper. Dessa formar nämligen sin identitet med hjälp av ett kontinuerligt återberättat kollektivt narrativ som återoppar vissa händelser ur det förflutna. Narrativet kan således sägas konstituera hela minnesgemenskapen, och genom att referera till det kan man rättfärdiga ett visst synsätt och levnadssätt.<sup>33</sup> Med hänvisning till den franska religionshistorikern Danièle Hervieu-Léger kan man konstatera att detta narrativ eller denna tradition i sig med tiden har attribuerats med en legitimerande auktoritet, något som kommer väl till pass exempelvis när en viss identitet skall motiveras eller när samtida utmaningar skall bemästras.<sup>34</sup>

Att narrativet sällan bygger på personligen upplevda minnen beror på att dess styrka ligger i att det

kan tilltala en större publik.<sup>35</sup> Snarare bygger det på det som de tyska minnesforskarna Jan och Aleida Assmann kallar för ”cultural texts”. Dessa handlar om symboler – ofta texter – med kanonisk status, vilka har en normativ och formativ funktion genom att de uttrycker och förmedlar kulturella, nationella eller religiösa identiteter, värderingar och normer.<sup>36</sup> När Svedberg därför fogar samman den allmänna historien med kyrkohistorien får hans historieskrivning, och särskilt de lärdomar som han med denna kan tänkas vilja förmedla, en synnerligen välvald retorisk styrka. För den minnesgemenskap som historieskrivningen riktar sig till – i detta fall Svedbergs elever – framstår de förbådade konsekvenserna som ovillkorliga eftersom de legitimeras med den kristna traditionen. I det av väckelsen starkt präglade Munsala, där just den kristna traditionen utgjorde det narrativ som folket byggde sin identitet kring, torde detta ha fallit i god jord.<sup>37</sup>

Hänvisningarna till det förflutna inom en minnesgemenskap fungerar inte bara som ”a matrix for living in the present” som Sakaranaho uttrycker det.<sup>38</sup> Lika mycket är historiebruket kopplat till framtiden. Sakaranaho skriver att framförallt religiösa minnesgemenskaper kan beskrivas som ”communities of hope” genom att de inger sina medlemmar hopp om delaktighet i en ljusare framtid.<sup>39</sup> På samma sätt syftar Svedbergs historieskrivning inte bara till att visa hur Gud har verkat i historien och hur han verkar i samtiden. Den syftar även till att visa hur Gud styr världshistorien mot ett bestämt slutmål. ”Evighetens stora dag”, ”vedergällningens dag”, ”den stora domsens dag” eller ”det stora Halleluja-sjungandet” är uttryck som Svedberg använder för att beskriva detta slutmål.<sup>40</sup> Då skall Kristus ”hafva lagt alla sina fiender till sin fotapall” och kyrko- och världshistorien skall ha blivit ”ett i det stora helt”.<sup>41</sup> Hänvisningarna till historien har därför ett tredelat syfte. För det första demonstrerar de ”huru det går när Guds wrededomar sammanslår öfver land och folk”.<sup>42</sup> För det andra uppmanar de läsarna att lägga märke till ”den tid de äro af Gud sökte”.<sup>43</sup> För det tredje inger de dem hopp om att även de, ifall de ”beflita” sig ”om en sådan Gudsfruktan”, kommer att få ”deltaga i det stora Halleluja-sjungandet”.<sup>44</sup> Man kan säga att historiebruket här aktiverar samt-

liga tidsformer – dåtid, nutid och framtid – som en människas historiemedvetande traditionellt sett arbetar med.<sup>45</sup>

Historiens slutmål är enligt Svedberg således evighetens stora dag – det som i kristet språkbruk kallas för himlen. På samma sätt som himlen är slutmålet för historien, verkar den även vara syftemålet för Svedbergs historieundervisning och historieskrivning. Ett sådant antagande menar jag att framträder i historieboken och bekräftas i Svedbergs tal vid skolexamen år 1870:

Och nu till slut en fråga: Har dessa heliga sanningar fått uti edra hjertan blifwa en lifwets säd till ewinnerligt lif? Har Guds ande fått hos eder wäcka det beslut, att icke allenast kämpa och sträfwa som redliga söner af edert jordiska fädernesland för detta fäderneslands bästa utan också att framförallt tillkämpa eder arfwedel uti lifwets och salighetens land, i det himmelska fäderneslandet, der lifsens krona wäntar alla dem som redeligen kämpat? Swaret på dessa frågor kunna icke fås genom en skolexamen, ty det andliga lifwet består icke i ord, utan i kraft; men engång kommer en examensdag då äfwen detta, liksom allt annat hwad lönligt är, skall uppenbaras; en examensdag då jag icke mera står som lärare, utan då vi alla både lärare och elever skola framställas för den högsta examinatorn för att få lönen efter som wi handlat hafwa: då jag skall aflägga räkenskap huru troget jag skött mitt lärarekall och I huru I anwändt de lärdomar eder meddelats. Huru lyckligt wore det icke om jag då kunde framträda för den högsta domaren och säga: ”Herre, här är jag och barnen som du mig gifwit hafwer.”<sup>46</sup>

Att Svedberg talar om himlen och om evigheten – typiska kristna, men i vetenskapliga sammanhang ofta ifrågasatta entiteter – utgör i en undersökning om historiebruk inget problem. Snarast pekar de på något unikt för det religiösa historiebruket. Svedberg ger nämligen här prov, inte bara på de tre tidsdimensionerna som vanligtvis förknippas med en människas historiemedvetande, utan därutöver på ytterligare en. Dåtid och nutid kopplas inte bara ihop med framtiden utan också med evigheten. Med anknytning härtill skriver Carola Nordbäck:

I det tidsschema som David Ingvar och Reinhart Koselleck formulerar återfinns inte någon evighet. Där är nu,

då och sedan de enda temporala dimensioner som behövs för att beskriva människans förankring i tiden. Jag menar dock att evighet är ett ord som formulerar en central aspekt av människans tidsuppfattning och att det därför också kan integreras i en undersökning av språkandet runt tid. Huruvida det existerar någon evighet är i detta sammanhang oväsentligt – det är språkandet om evigheten som är i fokus och de handlingar som är kopplade till detta.<sup>47</sup>

På samma sätt som Nordbäck menar att evighetsdimensionen kan tas med i en undersökning där man diskuterar begreppet tid, anser jag att den kan och bör tas med i föreliggande undersökning av religiöst historiebruk. Det avgörande är inte om evigheten existerar, utan det väsentliga är – och här hänvisar jag till Jörn Rüsenens syn på historia som meningsskapande berättelser – huruvida en föreställning om evigheten får betydelse för människan.<sup>48</sup> Som vi har sett, spelade denna föreställning om evigheten

- 
- 31 ASM 1, 35. Eftersom pagineringen upprepas vad gäller sidorna 27 och 28, är sidan 35 egentligen på den 37:e sidan.
- 32 Rüsen 2008, 12–14.
- 33 Sakaranaho 2011, 144–145. Sakaranaho lånar begreppen ”communities of memory” och ”communities of hope” av Bellah et al. 1985. Hon hänvisar också till Burke 1950.
- 34 Hervieu-Léger 2000, 86–88, 97; Sakaranaho 2011, 146.
- 35 Sakaranaho 2011, 144.
- 36 Erll 2011, 162. Erll hänvisar till Assmann J. 2006; Assmann J. 1992; Assmann A. 1995.
- 37 Dahlbacka 1987, 60–70.
- 38 Sakaranaho 2011, 145.
- 39 Sakaranaho 2011, 145. Sakaranaho hänvisar till Bellah et al. 1985.
- 40 ASM 1, 18, 19, 28 (den 30:e sidan).
- 41 ASM 1, förordet.
- 42 ASM 1, 28 (den 30:e sidan).
- 43 ASM 1, 23.
- 44 ASM 1, 18–19. Med ”Halleluja-sjungandet” avses sannolikt ”Lammets bröllop” i himlen, som beskrivs i Uppenbarelseboken 19:7, och som Svedberg också hänvisar till i historiebokens förord.
- 45 Se t.ex. Karlsson 2009, 47–50.
- 46 *Österbotten*, 4.6.1870, ”Afskedsord till eleverna – –”.
- 47 Citatet är, med tillstånd av författaren, hämtat från en opublicerad artikel. En liknande tanke finns publicerad i Nordbäck 2014a, 32 och Nordbäck 2014c, 35–37.
- 48 Se t.ex. Rüsen 2004, 95–103, 137–138. Jfr Wiklund 2004, 13; Wiklund 2006, 50–57.

en viktig roll hos Svedberg och hans elever. Det var dit de var på väg. Och dit syftade Svedberg genom sitt historiebruk att leda dem. Det religiöst färgade historiemedvetandet fick konsekvenser för historiebruket.

## SVEDBERGS ANDRA HISTORIEBOK – MED GUD FÖR FOSTERLANDET

Svedbergs andra historiebok, som skrevs år 1875, bär titeln *Finlands Historia för Folkskolan och Hemmet*. Den utgjorde hans bidrag i en tävling anordnad av "Nyländska studentafdelningen" där en historisk lärobok för folkskolans behov skulle författas.<sup>49</sup> Boken består av drygt 100 handskrivna textsidor och täcker Sverige-Finlands historia från "hednatiden" fram till "Nyaste tiden", alltså tiden efter 1809. Att manuskriptet aldrig trycktes av prisenämnden berodde enligt Svedberg på manuskriptets undermålighet. Utfallet verkar inte ha varit helt oväntat. I ett brev till A. O. Freudenthal, som hade tipsat Svedberg om tävlingen, skriver Svedberg att han befärad att han som autodidakt inte kan skriva så att det håller måttet inför en strängare publik, samt att han som bosatt "ute i byggden" inte har åtkomst till många av de källor som finns tillgängliga i Helsingfors.<sup>50</sup> I ett annat brev nämner han den skarpa åtskillnad som han i sin framställning ämnar göra mellan svenskar och finnar. Detta sistnämnda medgivande kan visserligen ha bidragit till refuseringen, men avslöjar framför allt något intressant om Svedbergs bidrag som förmodligen fanns som en bakgrundsfaktor som styrde honom vid författandet av boken. Svedberg antyder nämligen att hans uppdelning av finnar och finlandssvenskar delvis sker i protest mot Yrjö Koskinen. Dennes bok över Finlands historia – hans "opus i partisk historieskrifning" som Svedberg kallar den – brast enligt Svedberg framförallt i att Koskinen inte alls "lätsas om, som det skulle finnas några svenskar i Finland".<sup>51</sup> Denna omständighet, nämligen att det fanns svenskar, ville Svedberg därför visa på i sin bok, även om han var "illa rädd för att mitt [hans] försök kommer att få ensidighet åt motsatt håll, så att det af sådan orsak icke kan godkännas".<sup>52</sup>

Det framstår i alla fall klart att Svedberg försöker visa på Finlands historiska koppling till Sverige. Han framhåller att den svenska bosättningen i Finland

sträcker sig långt tillbaka i tiden, "sannolikt i hedniska tidehvarvet", och "således utgör afkomlingar af den gamla nordmannastammen"<sup>53</sup> – en stam som Svedberg tecknar i synnerligen smickrande ordalag med orden av "en utaf Sveriges förnämsta historieskrifvare".<sup>54</sup> Av denna stam har den svenskspråkiga befolkningen ärvt seder, bruk, världsåskådning och egendomliga anlag och därtill har Finland som land ärvt sina lagar, sitt samhällsskick, sin kultur och inte minst den kristna och reformatoriska tron från Sverige.<sup>55</sup> Finland har också sitt gamla moderland att tacka för den offervilja, det liv och det blod det lämnat för Finlands försvar samt för de välsignelser som kristendomen och kulturen har medfört.<sup>56</sup> Därför är det viktigt att i en historieskrifning, "särskildt för landets svenska befolkning, upptaga en öfverblick af dess stamfäders historia".<sup>57</sup> Att dylika upplysningar i finlandssvenska historieböcker var viktiga på denna tid, förklarar Spjut med att de svenskspråkiga i Finland sålunda kunde känna sig berättigade till fortsatt existens i landet.<sup>58</sup>

Det sistnämnda citatet av Svedberg anger också målgruppen för hans historiebok, nämligen de svenskspråkiga i Finland. Att föra deras talan var utan tvekan ett incitament för Svedberg till att skriva sin bok. Ändå verkar ställningstagandet för dem inte ha varit hans primära syfte. Snarast menar jag att betoningen på den svenska historien kan ses som ett medel för att nå det egentliga syftet. Detta syfte anas redan i en artikel av Svedberg i *Hufvudstadsbladet*, som den finländske kyrkohistorikern Gustav Björkstrand uppmärksammar i sina artiklar om N. F. S. Grundtvig och folkhögskolefrågan.<sup>59</sup> Med hänvisning till sin erfarenhet från skolan i Munsala förespråkar Svedberg i sin artikel undervisning i de nordiska mytologierna framom *Kalevala*. Han menar att den svenskspråkiga befolkningens i Finland nationella medvetande bättre väcks till liv genom läsning av de förra än av det senare nämnda verket, närmare bestämt att "ju trognare swensken [med vilket han avser finlandssvensken] blifwer sina nationella minnen, desto trognare skall han bli sitt fosterland, för hwilket han nu har att kämpa, arbeta och lida".<sup>60</sup> Artikeln avslöjar att ett av hela den Svedbergska skolans huvudsyftemål uttryckligen var att hos eleverna väcka ett nationellt medvetande. Han

skriver att ”wi hafwa [i den Svedbergska skolan] – arbetat i samma syfte som denna [den danska folkhögskolan], att nemligen wäcka hos ynglingarne det nationella medwetandet och kärlek till fosterlandet”.<sup>61</sup>

Svedbergs artikel är på många sätt belysande. Den avslöjar för det första den danska folkhögskolans och Grundtvigs inflytande över Svedbergs sätt att tänka kring sin egen skola. År 1868 hade Svedberg, som en av sex representanter från Finland, besökt folkskolemötet i Örebro.<sup>62</sup> Att Svedberg inspirerades av resan och av diskussionen kring folkhögskolan avslöjar de utförliga rapporter som han skrev efteråt.<sup>63</sup> Det som framkommer i rapporterna, i hans undervisning och i hans översättning av den danske folkhögskolmannen Christian Nielsens föredrag *Huruledes ynglingar blifva män* – en bok som enligt Bertel Nyholm var avgörande för folkhögskoletankens genombrott i Finland – är hur han hade anammat Grundtvigs idé om folkhögskolans främjande av fosterlandskärlek.<sup>64</sup> I förordet till nämnda översättning skriver Svedberg att folkhögskolan var det medel som Grundtvig och hans medkämpar hade visat att kunde uppväcka och underhålla den danska folkandan och den nationella folkmedvetenheten.<sup>65</sup>

För det andra ger artikeln en förklaring till varför den nordiska mytologin upptar en så stor del av Svedbergs bok. Därtill framstår betoningen av den svenska tiden av Finlands historia i en ny dager. Det hela handlar inte först och främst om en handling i affekt gentemot Koskinen, som man med fog kunde tro då man läser Svedbergs brev till Freudenthal. Snarare bör det förstås som ett uttryck för hans övertygelse om att dessa ”nationella minnen” kunde väcka en kärlek för fosterlandet även hos de svenskspråkiga eleverna. Denna tes får en uppbackning av Svedberg själv i slutet av boken:

Må dock det wi nu lärt oss ur våra fäders historia vara oss en maning att – också wi – arbeta, kämpa och lida, och wisa oss, såsom värdiga barn af detta vårt dyrbara fosterland; såsom värdiga söner af det folk som trampat Finlands jord långt före våra dagar. Och då wi af de förgångna tidernas historia finna huru Gud ledt finska folkets öden, om och genom motgångar och nöd, till ett bättre; så låtom

49 Lille 1921, 123.

50 Helsingfors universitetsbibliotek, Coll 56:10, Svedbergs brev till A. O. Freudenthal den 18 februari 1874. Svedberg nämner att han fått kritik för att inte vara så självkritisk. Se Svedbergs brev till Freudenthal den 21 december 1875.

51 Helsingfors universitetsbibliotek, Coll 56:10, Svedbergs brev till A. O. Freudenthal den 2 maj 1874. Yrjö Koskinens (sedermera Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, ursprungligen Georg Zachris Forsman – historiker, tidningsman, lantdagsman, senator och framförallt fennoman, se t.ex. Vuola 1981, 9–10) bok *Oppikirja Suomen kansan historiassa*, som började utkomma 1869, och den år 1873 utkomna svenska versionen *Finlands Historia: För folkskolornas behof utarbetad af Yrjö Koskinen*, ledde till stor debatt och till att flera andra läroböcker i Finlands historia utkom kring år 1875. Koskinens bok blev rentav förbjuden av senaten. Se Andersson 1979, 104, 134, 137; Spjut 2014, 35, 141.

52 Helsingfors universitetsbibliotek, Coll. 56.10, Svedbergs brev till A. O. Freudenthal den 2 maj 1874.

53 ASM 2, 4.

54 ASM 2, 5. Svedberg namnger inte historieskrivaren, som torde vara Anders Magnus Strinnholm (*Svenska folkets historia: från äldsta till närvarande tider*. 1836).

55 ASM 2, 4, 17.

56 ASM 2, 99.

57 ASM 2, 4.

58 Spjut 2014, 75–76.

59 Björkstrand 1998, 396–397; 1999, 124.

60 *Hufvudstadsbladet* 9.12.1868, ”Folkhögskolefrågan i dess tillämpning på vårt land”. Antagligen föredrog Svedberg även ur ett kristet-pedagogiskt perspektiv den nordiska mytologin framom den finska, tack vare dess tydligare kopplingar till kristendomen. Enligt honom erkände nordmännen bara en gud såsom den högste medan ”de hedniska finnarna” inte hade något begrepp om en egentlig ”världens skapare, en gudamakt, ett väsende som skulle stå upphöjt över världen och tingen”. Se ASM 2, 9–14.

61 *Hufvudstadsbladet* 9.12.1868, ”Folkhögskolefråga –”.

62 Nyholm 1987, 94–95.

63 Björkstrand hänvisar till Svedbergs artiklar ”Bref från Sverige” i *Hufvudstadsbladet* 3.8., 6.8., 7.8., 8.8., 10.8., 12.8. och 13.8.1868 samt till ”Folkhögskolan och dess tillämpning på vårt land” i *Hufvudstadsbladet* 8.12. och 9.12.1868. Nyholm hänvisar även till Svedbergs artikel ”Tvenne gästbesök i Sverige” i den svenska tidningen *Thule* 1882. Se Björkstrand 1981, 1–2 och Nyholm 1987, 95. Även i tidningarna *Österbotten* och senare i *Österbottiska Posten* finns artiklar om folkhögskolan. Se ”En tur till folkhögskolan” – översättning från danskan i *Österbotten* 7.11., 21.11. och 5.12.1868; 16.1., 6.2., 20.2.1869; ”Folkhögskolefrågan” i *Österbottiska Posten* 12.5., 19.5., 26.5. och 23.6.1887.

64 Björkstrand 1981, 2; Nyholm 1987, 98–99. Mer om Grundtvigs folkhögskoleidé och fosterlandskärlek se t.ex. Siljander 1982, 52–60.

65 Svedberg 1869, 3–4.



oss hoppas att Han, som ännu leder folkens öden, också skall under de kommande dagar leda Finlands folk framåt till upplysning, ljus och välsignelse!<sup>66</sup>

Nyckelordet i Svedbergs andra bok är utan tvekan ”fosterlandet”. En historiografisk jämförelse visar att detta överlag var betecknande för denna tid. I början av denna artikel påvisade jag med hänvisning till Lina Spjut att historieböckerna under senare delen av 1800-talet användes och i allmänhetens ögon uppfattades stå i nationens tjänst. Den svenske historikern Ulf Zander beskriver utvecklingen inom svensk historieundervisning än mer specifikt. Han talar om ett fokusskifte, där den tidigare tyngdpunkten, som utgjordes av en kombination av Gud och fosterland, så småningom allt mer kom att förskjutas från Gud till fosterlandet. Hänvisande till den danske historiedidaktikern Sven Sødring Jensen kallar Zander denna historieskrivning för ”klassisk”. Den klassiska historieskrivningen uppfyllde sitt syfte – nämligen att ”väkka og udvikle samfundsfølelsen, hvis ædleste udtryk er fædrelandskærligheden”<sup>67</sup> – genom att vara ”individ- och händelsecentrerad” och genom att ”ställa eleverna inför åskådliga exempel, noggrant utvalda av läraren i syfte att visa människan i sin största storhet, men också i sitt djupaste förfall”. Det var den nationella identiteten, vilken allmänt beskrevs i termer av fosterlandskärlek, som var den mest eftersträfvansvärda egenskapen, som skoleleverna skulle fostras till.<sup>68</sup>

Ett i sammanhanget intressant exempel på ett sådant fokusskifte återfinns också hos Grundtvig. Enligt den danske språkvetaren Sune Auken beskrev Grundtvig själv tiden mellan 1811 och 1816 som sin teologiska period. Till skillnad från Grundtvigs tidigare författarskap där mytologin hade stått i fokus låg tyngdpunkten under denna period på kristendomen och historien. Gud var förbehållen ”den højeste indsigt i verdensordenen” och tillgången ”til tilværelsens dybeste hemmeligheder”,<sup>69</sup> något som bland annat kommer till synes i den år 1812 utkomna världshistorien *Kort Begrep af Verdens Krønike i Sammenheng* som skrevs under mottot ”Riget og Magten og Aeren er Guds i Evighed”.<sup>70</sup> När Grundtvig emellertid några decennier senare gjorde ett nytt försök att teckna världshistorien – denna gång under

titeln *Haandbog i Verdens-Historien 1–3*, som utkom 1833, 1836 och 1843 – var den tidigare så påtagliga pietistiska tonen ersatt av ett fokus på ”Livs-Oplysning” och på det ”folkelige” enligt devisen ”Menneske først og kristen saa”.<sup>71</sup> Huruvida Svedberg lät sig påverkas av Grundtvigs historieskrivningar och av den av Björkstrand antydda utvecklingen är vanskligt att säga. Men med tanke på Svedbergs åtskilliga hänvisningar till Grundtvig redan innan den senare historieboken hade blivit till är kopplingen inte långsökt.

Hursomhelst passar Zanders och Sødring Jensens beskrivningar väl in på Svedbergs bok. I jämförelse med den första boken spelar kristendomen en till synes nedbantad och mer undanskymd roll i den senare. Något tillspetsat kan man kanske rentav i citatet ovan – där Gud, liksom på nåder, får ett omnämmande efter att bokens egentliga syfte har förklarats – skönja detta förändrade styrkeförhållande. Också det klassiska mönstret, nämligen ett mekaniskt uppräknande av händelser och människor i historien, vilka med en tämligen svartvit karakteristik antingen tjänar som föredömen eller varningsklockor, passar in på Svedbergs bok. Genom att ta lärdom av dessa kunde läsarna, såsom Svedberg uttrycker det, visa sig ”såsom värdiga barn av detta vårt dyrbara fosterland” och ”såsom värdiga söner av det folk som trampat Finlands jord”.

Jag menar ändå att Gud och fosterlandet inte per automatik var varandra uteslutande entiteter, utan att de, liksom den finska kyrkohistorikern Aila Lauha har visat, i många avseenden gick hand i hand under senare delen av 1800-talet i Finland. Lauha menar att den lutherska kyrkan i Finland var den institution som tidigare än någon annan förde ut den framväxande nationalismen till de breda befolkningslagren och således gjorde folket medvetet om sitt fosterland. Att kyrkans lära inte stod i strid med nationalismen förklarar hon med att kristendomen på många plan sammanföll med flera sådana idealistiska uppfattningar som kunde kopplas ihop med den nationella väckelsen, bland annat principen om trohet mot den lagliga överheten och om folkets egenart som en Guds gåva.<sup>72</sup> På samma sätt menar jag att Svedbergs betoning av det fosterländska inte sker på bekostnad av det kristna.

Kristendomens utbredande å ena sidan och den finska nationens framväxt å andra sidan kan nämligen ses som två framträdande utvecklingsberättelser som löper parallellt genom hela Svedbergs senare bok. Jämsides med det att Finland successivt kristnas och anammar den lutherska läran tar även nationen tydligare form. I alla fall tillskrev Svedberg i mycket den kristna tron en samhällsförvandlande kraft. År 1861 skriver han i en artikel i *Folkvännen*:

Frågar derföre fosterlandswännen: Huru skola wi se wårt älskade fosterland och deß inbyggare uti ett lyckligt och blomstrande tillstånd? – så swara wi: Bibringa oß en kristlig upplysning och bildning, och frukten som wisar sig uti alla förhållanden, skall icke uteblifwa. – Kristendomens anda besitter en sådan bildande kraft, att den omskapar hela länder och folkslag.<sup>73</sup>

Och i en av Svedberg utgiven småskrift om de lagbrott som ”i våra dagar i en så förwånande grad tilltagit”, som är ”för fosterlandswännen [den] mest sorgliga af alla företeelser” och som ”håller på att upplösa alla samhällsband och förvandla landets laglydiga och sedliga inbyggare till uppenbara lagbrytare och således till brottslingar”, blir det av Aila Lauha antydda sambandet mellan trohet mot den lagliga överheten och lydnad inför Gud tydligt. Svedberg pekar på England som ett exempelland och frågar sig vad orsaken kan vara ”till att en synnerligen gudomlig wälsignelse synes hwila öfwer detta land?” Svaret är i första hand ”engelska folkets gudsfruktan och wördnad för det heliga” och en naturlig följd ”af denna det engelska folkets gudsfruktan och fromhet är, att det också är ett laglydigt folk”.<sup>74</sup>

Också i Svedbergs historieframställning går gudsfruktan och fosterlandskärlek ofta hand i hand. Personer som enligt Svedberg i historien har byggt upp Finland beskrivs som gudfruktiga och fromma ledare som även har befrämjat kristendomen. Det gäller exempelvis Torkel Knutson, ”en sann fosterlandets man” som fortsatte sina föregångares verk att ”genom införande af kristendom och svenskt wälde göra hela Finland till en svensk provins”.<sup>75</sup> Det gäller Arvid Kurk som ”lik många af sina föregångare [synes] hafva warit en from och mot fäderneslandet wäl sinnad man”.<sup>76</sup> Och det gäller Karl IX som ”var den

lutherska läran varmt tillgifven” och vars namn levde i tacksamt minne hos allmogen i Finland ”för de många förbättringar han vidtog under sin regering i landets inre förvaltning”.<sup>77</sup> Inte minst gäller det Gustav II Adolf vars främsta egenskaper var gudsfruktan och osjälvisk kärlek. Under hans tid höjde sig Sverige ”till en europeisk stormakt”, han blev det ”medel i Guds hand som räddade icke allenast Sveriges och Finlands utan äfven en stor del af öfriga Europas religionsfrihet”. Honom har Finland ”särskild anledning att hafva – i tacksamt minne”.<sup>78</sup> På motsvarande sätt framställs de personer vilka bär skulden för landets temporära förfall som ogudaktiga eller – vilket är minst lika allvarligt – som katolskt sinnade. Så är fallet till exempel med Johan III, hans son Sigismund och drottning Kristina.<sup>79</sup>

Utifrån det sagda är det svårt att inte se ett samband mellan kristendomens utbredning och den finska nationens framväxt. Från det hedniska tidevarvet har utvecklingen, under Guds ledning, gått i riktning mot det som Svedberg i citatet ovan förutspår vara dagar av ”upplysning, ljus och wälsignelse”. Och att man vid en jämförelse mellan Svedbergs två historieböcker kan se ett fokusskifte från Gud till fosterlandet, innebär inte att Gud helt och hållet mister sin plats i den senare boken. Ett alternativt synsätt är att Gud och fosterlandet i Svedbergs historieskrivning fortsättningsvis bildar ett radarpar som stöder

66 ASM 2, 113.

67 Södring Jensen 1978, 67–70.

68 Zander 1997, 104–105. Zander hänvisar till Tingsten 1969 och Södring Jensen 1978. Jfr Andersson 1979, 85, 175.

69 Auken 2005, 179–201, 205–209.

70 Thyssen 1967, 29.

71 Björkstrand 1978, 43–45; Siljander 1982, 11.

72 Lauha 1998, 419–421. Jfr Andersson 1979, 86.

73 *Folkvännen* 7.8.1861, ”År det skadligt att bibringa bondeståndet och arbetsklassen större upplysning än de redan besitta?” Jfr *Folkvännen* 2.9.1863, ”Om upplysning, näringsflit och kommunikations anstalter”.

74 Svedberg 1869, 4–6.

75 ASM 2, 23.

76 ASM 2, 36.

77 ASM 2, 44, 47.

78 ASM 2, 47–48.

79 ASM 2, 43–46, 51–52.

varandra, men att de olika syften och mottagare som böckerna har gör att det religiösa historiebruket ser olika ut. Med andra ord: om historien i den första boken användes för att peka på Gud, används Guds agerande och den kristna kyrkans historia i den senare för att peka på den finländska nationens framväxt och för att legitimera dess existens – Gud verkar för fosterlandet.

## AVSLUTANDE ANALYS – RELIGIÖST HISTORIEBRUK I ANDERS SVEDBERGS HISTORIESKRIVNING

Enligt den svenske historiedidaktikern Kenneth Nordgren gör historiebruksforskare klokt i att tydliggöra vilken del av den historiekulturella kommunikationskedjan som de undersöker. Själv föreslår han tre olika tolkningsmodeller för undersökningar av historiebruk. I en ”avsändarorienterad tolkning” (1) står den som brukar historien – den som ”sänder” berättelsen – i fokus. En ”mottagarorienterad tolkning” (2) är i sin tur ett slags receptionsstudie där mottagarna står i fokus. Och en ”berättelseorienterad tolkning” (3) fokuserar slutligen på själva berättelsen, på det som avsändaren förmedlar till mottagaren.<sup>80</sup> Överlag är den mottagarorienterade tolkningen inte särskilt representerad i historiekulturell forskning.<sup>81</sup> Även i min undersökning hade mottagarnas tolkningar av Svedbergs historiebruk varit svåra att få reda på. En berättelse är dock värd att studera i sig, även om den aldrig har nått en större publik. Den kan ge inblick i författarens intentioner och behov, textens meningsbärande struktur eller den rådande tidsandan. I denna undersökning står följaktligen den första och den tredje tolkningen i fokus, särskilt den berättelseorienterade, eftersom det är två historieböcker som undersöks.

Än mer precist har min undersökning fokuserat på meningsdimensionen i Anders Svedbergs historieskrivning. Hänvisande till tidigare nämnde Jörn Rüsen skriver den svenske historikern Martin Wiklund att berättelser kan delas in i tre olika dimensioner, nämligen en ”erfarenhetsdimension”, en ”betydelsedimension” och en ”meningsdimension”. En berättelses erfarenhetsdimension handlar om dess rent faktamässiga trovärdighet, om källmaterial och källkritik – helt enkelt om huruvida det

finns ett trovärdigt stoff som grund för berättelsen. Betydelsedimensionen handlar om vad som enligt berättaren är relevant i det förflutna, vilka teman som lyfts fram och enligt vilka kriterier och normer det förflutna bedöms. Vad som anses som relevant är beroende av vad berättelsen försöker svara på. Meningsdimensionen är i sin tur ett slags summa av erfarenhetsinnehållet och norminnehållet och skulle kunna beskrivas som berättelsens röda tråd, det syfte berättaren vill uppnå med berättelsen eller det budskap som berättaren önskar förmedla. Detta syns ofta i vem som utgör berättelsens ”vi” och ”de”, i vart ”vi” är på väg, och i var ”vi:et” befinner sig i relation till detta mål eller denna önskvärda riktning.<sup>82</sup>

I den första boken står det klart att slutmålet är himlen. Det ”vi” som boken talar till är de som är på väg mot detta slutmål. Syftet med historieboken och historieskrivningen blir att föra ”vi:et” till himlen. I den senare boken är målet vagare uttryckt. Svedberg formulerar det som en framtid av ”upplysning, ljus och välsignelse”.<sup>83</sup> I jämförelse med den första boken kan man säga att det har skett en tyngdpunktsförskjutning. Det ”vi” som Svedberg talar till är visserligen de svensktalande i Finland, men i slutändan ändå hela det finska folket, eftersom han menar att finlandssvenskarna utgör en rättmätig del av detta folk. Syftemålet, som jag ser det, är att hos detta folk skapa en kärlek för fosterlandet, att göra folket till ”värdiga barn av detta vårt dyrbara fosterland” och till ”värdiga söner av det folk som trampat Finlands jord långt före våra dagar”.<sup>84</sup> Man kunde uttrycka det så att Svedberg i den första boken visar hur Gud har lotsat det kristna folket från forntid till samtid medan han i den senare boken visar på hur Gud har lotsat det finska folket.

Det jag framför allt har försökt visa är hur historieböckernas syftemål stöds och underbyggs av ett religiöst historiebruk. I den första boken beskriver jag detta historiebruk med attributet profetiskt. Ett dylikt historiebruk används dels för att visa hur Gud har verkat och alltfört verkar i tid och rum och dels för att ge tyngd åt det man kan lära sig av historien, nämligen att ge akt på när Gud besöker en för att därigenom undvika Guds vrededomar och för att nå slutmålet, himlen. Attributet profetiskt motiveras

med att Svedberg styrker sitt historiebruk med Bibeln eller Guds ord. Att i en religiös minnesgemenskap hänvisa till en sådan tradition har en synnerligen stark effekt. I den senare boken är det religiösa historiebruket visserligen något mer sparsmakat, men visar – anser jag – på ett tydligt sätt hur den finska nationens framväxt löper parallellt med kristendomens successiva utbredning och hur gudsfruktan och laglydnad går hand i hand.

Det som jag menar att är gemensamt för Svedbergs båda böcker är det religiösa historiebrukets funktion som förstärkare av gemenskaps- eller identitetsföreställningar. Tidigare nämnda Danièle Hervieu-Léger lyfter i sin religionsdefinition, utöver tanken på traditionens legitimerande kraft, även fram tanken på trosutövers föreställning om sig själva som delar av en tradition eller som länkar av en föreställd ”chain of belief”. Enligt henne handlar religion i mycket om en känsla av gemenskap med såväl hädangångna som framtida trosfränder, vilket gör religionen till det som binder samman den enskilda individen med en större gemenskap. I praktiken kan det handla om att vissa historiska personer eller händelser lyfts fram och görs till starka och föredömliga identitetsmarkörer, något som i sin tur leder till en social identifikation *ad intra* och *ad extra* och till att den religiösa gruppens interna och externa gränser definieras.<sup>85</sup> När Svedberg därför i den första boken upprepade gånger tilltalar sina elever som ”I mine barn”, när han låter dem förstå att de tillhör den skara som ännu har tillgång till salighetsmedlen och vandrar i ljuset, och när han manar dem till fortsatt gudsfruktan så att de skall få delta i Halleluja-sjungandet, kunde man med hänvisning till Hervieu-Léger säga att han innesluter dem i den kristna kontinuitet och gemenskap som löper som en tråd genom historien och in i framtiden.<sup>86</sup> Och när han i den senare boken skriver att Gud har lett det finska folkets öden, och med exempel ur historien bekräftar detta, framstår det finska folket som ett av Gud utvalt folk.<sup>87</sup> För att återanknytta till det i inledningen citerade påpekandet av Carola Nordbäck kan man konstatera att det religiösa historiebruket bidrar till att befästa och vidmakthålla [religiösa] gruppidentiteter. Eller, såsom Tuula Sakaranaho kärnfullt uttrycker det: ”resorting to a tradition creates boundaries”.<sup>88</sup>

## KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

### Otryckta källor

Helsingfors universitetsbibliotek, Helsingfors

A.O. Freudenthals samling, Coll 56:10

Brev från Anders Svedberg till A. O. Freudenthal

Nykarleby stads arkiv, Nykarleby (NSA)

Anders Svedbergs samling

ASM 1: Anders Svedbergs första historiebok: *Berättelser för Barn ur Finlands Historia eller en kort redogörelse för de viktigaste förändringar Finland såväl uti Politiskt som Kyrkligt afseende undergått från kristendomens första utbredande till närvarande tid*

ASM 2: Anders Svedbergs senare historiebok: *Finlands Historia för Folkskolan och Hemmet*

Åbo Akademis bibliotek, Handskriftsavdelningen, Åbo (ÅAB)

J. J. Huldéns samling 61

### Tidningar och tidskrifter

*Folkvännen* 1861, 1863

*Hufvudstadsbladet* 1868, 1982

*Jakobstads tidning* 1982

*Thule* 1882

*Österbotten* 1868, 1869, 1870

*Österbottniska Posten* 1887

### Tryckta källor och anförd litteratur

ANDERSSON, HÅKAN

1979 *Kampen om det förflutna: Studier i historieundervisningens målfrågor i Finland 1843–1917*. Diss. Åbo: Åbo Akademi.

ASSMANN, ALEIDA

1995 ”Was sind kulturelle Texte?” *Literaturkanon – Medienereignis – kultureller Text: Formen interkultureller Kommunikation und Übersetzung*. Red. A. Poltermann. Berlin: Erich Schmidt, 232–244.

80 Nordgren 2006, 43–44, 48.

81 Sjöland 2011, 21.

82 Wiklund 2006, 52–54, 65–67.

83 ASM 2, 113.

84 ASM 2, 113.

85 Hervieu-Léger 2006, 81–82; Kallioniemi 2008, 14–15; Sakaranaho 2011, 146.

86 ASM 1, 17–19, 23, 34 (36:e sidan), 41 (43:e sidan), 45–46 (47:e och 48:e sidan).

87 ASM 2, 113.

88 Sakaranaho 2011, 146.

- ASSMANN, JAN  
1992 *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. München: Beck.  
2006 *Religion and Cultural Memory: Ten Studies*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- AUKEN, SUNE  
2005 *Sagas spejl: Mythologi, historie og kristendom hos N. F. S. Grundtvig*. Diss. København: Gyldendal.
- BELLAH, ROBERT N. ET AL.  
1985 *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley, CA: University of California Press.
- BJÖRKSTRAND, GUSTAV  
1978 *Kristen fostran i kyrka och skola*. Vasa: Åbo Akademi, Rapport från pedagogiska fakulteten 6/1978.  
1981 *Den finlandssvenska folkhögskolan och allmogemobiliseringen*. Åbo: Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi, Meddelanden 10.  
1982 "Anders Svedbergs livssyn". *Fädernearv och framtids-tro*. Åbo: Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi, Meddelanden 16.  
1998 "Grundtvig, högskolan och nationalismen". *Kyrka och nationalism i Norden: Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Utg. Ingmar Brohed. Lund: Lund University Press, 393–400.  
1999 "Grundtvig i ett finländskt perspektiv". *Grundtvig Studier* 50 (1), 121–137.
- BURKE, KENNETH  
1950 *A Rhetoric of Motives*. New York: Prentice-Hall.
- CLAESSON, URBAN  
2014 "Gemenskaper, minnen och möjligheter 1700–2010". *Minne och möjlighet: Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. Stockholm: Makadam förlag, 182–195.
- DAHLBACKA, INGVAR  
1987 *Den evangeliska rörelsen i svenska Österbotten 1845–1910*. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- ERLL, ASTRID  
2011 *Memory in Culture*. Palgrave Macmillan Memory Studies. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- EVERTSSON, JAKOB  
2012 "Folkskoleinspektionen och moderniseringen av folkskolan i Sverige 1860–1919". *Historisk tidskrift* 132 (4), 624–651. [http://www.historisktidskrift.se/fulltext/2012-4/pdf/HT\\_2012\\_4\\_624-651\\_evertsson.pdf](http://www.historisktidskrift.se/fulltext/2012-4/pdf/HT_2012_4_624-651_evertsson.pdf), tillgänglig 11.2.2015.
- HERVIEU-LÉGER, DANIELE  
2000 *Religion as a Chain of Memory*. Cambridge: Polity Press.
- HULDÉN, J. J.  
1932 *Anders Svedberg: Skolman, tidningsman, lantdagsman*. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- KALLIONIEMI, ARTO  
2008 "Koulun toimintakulttuurin muutos osana yhteiskunnallista kehitystä". *Moniuskontoinen koulu opimisympäristönä*. Toim. Arto Kallioniemi & Juha Luodeslampi. Helsinki: LK-Kirjat, 11–34.
- KARLSSON, KLAS-GÖRAN  
1999 *Historia som vapen: Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985–1995*. Stockholm: Natur och kultur.  
2009 "Historiedidaktik: Begrepp, teori och analys". *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*. Red. Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander. Lund: Studentlitteratur AB, 25–70.
- LAUHA, AILA  
1998 "Nationalismens betydelse för finländarnas samnordiska kyrkliga kontakter under senare hälften av 1800-talet". *Kyrka och nationalism i Norden: Nationalism och skandinavism i de nordiska folkkyrkorna under 1800-talet*. Utg. Ingmar Brohed. Lund: Lund University Press, 415–430.
- LILLE, AXEL  
1921 *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse*. Helsingfors: Holger Schildts förlagsaktiebolag.
- LINDMARK, DANIEL  
2014 "Kvarlevan av den gamla stiftelsen: Missionssällskapet Bibeltrogna Vänner, Axel B. Svensson och historien". *Minne och möjlighet: Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. Red. Urban Claesson & Si-nikka Neuhaus. Stockholm: Makadam förlag, 78–104.
- LÅNGSTRÖM, STURE  
1997 *Författarröst & Lärobokstradition: En historiedidaktisk studie*. Umeå: Borea Bokförlag.
- MEINANDER, HENRIK  
2001 "The Role of a Schoolteacher in the Making of Civic Society: Two Cases from the Grand Duchy of Finland". *Nordic Lights: Education for Nation and Civic Society in the Nordic Countries, 1850–2000*. Ed. Sirkka Ahonen & Jukka Rantala. Studia Fennica Historica 1. Helsinki: Finnish Literature Society, 80–104.

- NORDBÄCK, CAROLA
- 2011 ”Den kyrkohistoriska vetenskapens utmaningar och möjligheter: Reflexioner kring historiografi, begreppshistoria och historiebruk”. *Rum för teologisk spänning: Historiska, samtidsorienterade och kyrkliga perspektiv i teologisk forskning*. Red. Kim Groop, Mikael Lindfelt & Pekka Lindqvist. Åbo: Åbo Akademis förlag, 12–62.
- 2014a ”Kyrkohistorisk historiebruksforskning”. *Minne och möjlighet: Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. Red. Urban Claesson & Sinikka Neuhaus. Stockholm: Makadam förlag, 14–43.
- 2014b ”Att återvända till början: Historia och identitet inom Missionsprovinsen”. *Minne och möjlighet: Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. Red. Urban Claesson & Sinikka Neuhaus. Stockholm: Makadam förlag, 132–162.
- 2014c ”Trons mötesplatser: Ett kyrko- och väckelsehistoriskt perspektiv”. *Väckelsens mötesteder*. Red. Arne Bugge Amundsen. Lund: Kyrkohistoriska arkivet, 9–52.
- NORDGREN, KENNETH
- 2006 *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige*. Diss. Umeå: Umeå Universitet.
- NYHOLM, BERTEL
- 1987 *Den svedbergska skolan: En skolhistorisk skildring 1856–89*. Jakobstad: Finlands svenska skolmuseums förlag.
- RINNE, RISTO
- 1986 *Kansanopettaja mallikansalaisena: Opettajuuden laajeneminen ja opettajuuden rekrytoimismekanismit Suomessa 1851–1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisevana*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos, Julkaisusarja A 108.
- 1989 *Mistä opettajat tulevat? Suomalaisen kansanopettajiston yhteiskunnallinen tausta sekä kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma 1800-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, Julkaisusarja A 135.
- RÜSEN, JÖRN
- 2004 *Berättande och förnuft: Historieteoretiska texter*. Göteborg: Daidalos.
- 2008 *History: Narration – Interpretation – Orientation*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- SAKARANAHO, TUULA
- 2011 ”Religion and the Study of Social Memory”. *Temenos: Nordic Journal of Comparative Religion* 47 (2), 135–158. <http://ojs.tsv.fi/index.php/temenos/article/view/5151>, tillgänglig 4.2.2015.
- SILJANDER, PAULI
- 1982 *N. F. S. Grundtvigin sivistysnäkemys ja kansanopiston tehtävä*. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia.
- SJÖLAND, MARIANNE
- 2011 *Historia i magasin: En studie av tidskriften Populär Historias historieskrivning och av kommersiellt historiebruk*. Diss. Lund: Lunds universitet, Malmö Högskola.
- SPJUT, LINA
- 2014 *Den envise bonden och Nordens fransmän: Svensk och finsk etnicitet samt nationell historieskrivning i svenska och finlandssvenska läroböcker 1866–1939*. Umeå: Licentiatavhandlingar från Forskarskolan Historiska medier 2. <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:716651/FULLTEXT01.pdf>, tillgänglig 4.2.2015.
- STRÖMBORG, SIGNE
- 1932 *Anders Swedberg: En folkets man*. Wasa: A.-B. Framstryckeri och bokbinderi.
- SVEDBERG, ANDERS
- 1869 *Laglydnad och Lagbrott: Några ord till Finlands allmog, med afseende å den närvarande tiden*. Nikolaistad: F.W. Unggrens boktryckeri.
- 1869 ”Öfwersättarens förord”. *Huruledes ynglingar blifwa män: Föredrag hållet wid Hindholms folkhögskola*. Författare Chr. Nielsen. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- SØDRING JENSEN, SVEN
- 1978 *Historieundervisningsteori*. København: Christian Ejlers’ Forlag.
- THORP, ROBERT
- 2014 ”Historical Consciousness and Historical Media: A History Didactical Approach to Educational Media”. *Education Inquiry* 5 (4), 497–516.
- THYSSEN, A. PONTOPPIDAN
- 1967 ”Grundtvig og Spener: Især til belysning af den ’pietistiske’ Grundtvig”. *Grundtvig Studier* 20 (1), 9–50.
- TINGSTEN, HERBERT
- 1969 *Gud och fosterlandet: Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- VUOLA, VOITTO
- 1981 *Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kristillisyydenkäsitys*. Diss. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 129. Helsinki.

WIKLUND, MARTIN

2004 "Inledning". *Berättande och förnuft: Historieteoretiska texter*. Göteborg: Daidalos.

2006 *I det modernas landskap: Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

ZANDER, ULF

1997 "Historia och identitetsbildning". *Historiedidaktik*. Red. Christer Karlegård & Klas-Göran Karlsson. Lund: Studentlitteratur, 82–114.

2001 *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*. Diss. Lund: Nordic Academy Press.

ZILLIACUS, CLAS

1985 "Läsning om folket, läsning för folket: En studie i moralisk lektyr på 1860-talet". *Opinionens tryck: En studie över pressens bildningsskede i Finland*. Red. Clas Zilliacus & Henrik Knif. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 283–322.